

Harald Heppner, Peter Urbanitsch, Renate Zedinger (ur.), **Social Change in the Habsburg monarchy. Les transformations de la société dans la monarchie des Habsbourg: l'époque des Lumières. The eighteenth Century and the Habsburg Monarchy International Series, Vol. 3.**, Bochum: Winkler Verlag, 2011, 299 str.

Spremembe so v samem jedru raziskovanja preteklosti in pripovedovanja o njej. Kot se bržča spomnimo, sta že Herodot in Tukidid, ko sta dogodke dveh dolgotrajnih vojn prelila v zgodbi, ki ju z užitkom in s pridom beremo še danes, pripovedovala o spremembah. O počasnih in neizurjenemu umu neopaznih ali hitrih in nenadnih. O takih, ki so jih povzročile modre ali nespametne odločitve smrtnikov, takih, ki so izvirale iz naklonjenosti ali sovražnosti onih z Olimpa ali takih, ki jim je botrovala nedoumljiva, nespoznavna in neosebna Tyche. Spremembe so tudi v središču tradicionalnega genetičnega zgodovinopisja 19. stoletja, ki si je prizadevalo pojasniti zgodovinske pojave v njihovem nastajanju, torej v njihovih spremembah. In spremembe so seveda bistvena tema v sodobni družbeni zgodovini. Tako tiste, ki zadevajo družbeno zgradbo kot tiste, ki govorijo o družbenih odnosih.

Tudi organizatorji XIII. kongresa Mednarodnega združenja za raziskovanje 18. stoletja, ki se je konec julija 2011 odvil v Gradcu, so presodili, da so spremembe bistvena sestavina preučevanja 18. stoletja. Še več, poudarili so, da je prikaz družbenih sprememb v konkretnem prostoru Habsburške monarhije v času razsvetljenstva bistvenega pomena za poznavanje tega ogromnega in nadvse raznolikega prostora, ki je v zahodnoevropski historiografiji slabo poznan, a si vsekakor zasluži večjo pozornost (str. 7). Zato so povabili šestnajst zgodovinarjev iz Avstrije, Belgije, Češke, Grčije, Italije, Kanade, Madžarske, Rusije, Romunije, Slovaške in Ukrajine, da so predstavili, analizirali in pojasnjevali družbene spremembe v svojih regijah. Rezultate njihovih prizadevanj lahko beremo v mednarodni številki revije *Das Achtzende Jahrhundert un Österreich*.

Izhodišče obravnavane problematike je v uvodni študiji oblikoval graški zgodovinar prof. Harald Heppner. V natančnem in prav vzorno sintetičnem prispevku je opredelil temeljne značilnosti družbenih sprememb v habsburški monarhiji, označil področja, kjer so se dogajale, določil njihove robne pogoje ter opredelil njihovo dinamiko in nosilce. Pri tem si je v skladu s tako imenovanim prostorskim obratom zastavil vprašanje, ali je bil značaj družbenih sprememb v monarhiji »mogoč le znotraj specifične regionalne konstelacije, ali pa so bile

spremembe mogoče tudi brez prostorskih sidrišč.« (str. 10) Svoj na prvi pogled protislovni odgovor: »Na to vprašanje lahko odgovorimo z ja in ne«, je utemeljil z značilnostmi (politične) geografije in topografije: kontinentalni značaj monarhije, pomanjkanje notranje koherence spričo raznolikosti kultur, jezikov, tradicij, religij in topografije ter stalna zunanja ogroženosti. Iz navedenih komponent je izviralo tudi nasprotje med centralizmom reformnega absolutizma in federalizmom posameznih zgodovinsko-geografskih enot. Heppnerja v prvi vrsti niso zanimali »naravni družbeni procesi«, temveč pobude, ki so nepovratno spreminjale smer sprememb, kot so izobraževanje ljudskih množic, sekularizacija in razsvetljenstvo, vladavina prava in nove tehnologije. Te pobude so v glavnem, vendar ne izključno prihajale z zahoda in zaradi njih se je življenje ljudi v začetku 19. stoletja bistveno razlikovalo od življenja konec 17. stoletja ne glede na to, ali so pobude in spremembe uvajale oblasti od zgoraj navzdol, ali pa so bile posledice delovanja akterjev, kot so bili podjetniki, trgovci (Heppner poudarja vlogo trgovcev, ki so prihajali iz otomanskega prostora), uradniki, izobraženci itd. Avtor prav tako ugotavlja, da so nove profesionalne skupine, med njimi tudi oficirji in vojaštvo spremenili družbeno podobo habsburške monarhije in povzročili zmanjšanje vloge plemstva in duhovništva, čeprav so bili obseg in učinki tovrstnih sprememb v različnih delih zelo različni. Ena od značilnosti družbenih sprememb je tudi nastajanje nove nadregionalne identitete, ki se je kazala v pripadnosti širši avstrijski skupnosti in/ali kot začetek modernega nacionalizma. Vsekakor smemo reči, da je Heppner koncept družbenih sprememb zastavil zelo široko, morda celo preširoko, vsekakor pa širše kot bi ta koncept zastavila klasična socialna zgodovina, ki bi jo v prvi vrsti zanimala spremembe v družbeni strukturi. Ob uvodni študiji in pravzaprav že ob samem naslovu pa se zastavi vprašanje, ali zaradi res neverjetnih razlik – spomnimo se, da je monarhija v 18. stoletju vsebovala tako različne in med seboj tudi geografsko zelo oddaljene sestavine, kot sta bili avstrijska Nizozemska in Bukovina – ne bi bilo bolj ustrezno govoriti o družbah in ne o družbi. Kot je že iz uvodnega besedila povsem razvidno, iz prispevkov v nadaljevanju pa postane kristalno jasno, imamo pravzaprav opraviti s tako pisanostjo družbenih pojavov v avstrijskem prostoru, da je koncept družba v ednini kar preveč abstrakten, ne glede na znane težnje po poenotenju, ki so bile v znatnem delu 18. stoletja zelo navzoče. Toda: ali ni teh teženj ustavila prav raznolikost družb?

Razprave, ki sledijo uvodni študiji, so uredniki razdelili v tri tematske sklope. V prvem vsebinskem sklopu z naslovom Različnost in enotnost Habsburške monarhije (str. 23-133) razprave P. Teibenbacherja, S. Pacholskega, H. De Smet in M. Ceasuja obravnavajo družbene, ekonomske in demografske spremembe na Štajerskem, Galiciji, južni Nizozemski in Bukovini. Vsi navedeni prispevki ugotavljajo znatno demografsko rast, ki je bila izrazita zlasti po letu 1760. P. Teibenbacher je tudi ugotovil, da je bila demografska rast na Spodnje Štajerskem v drugi polovici 18. in v prvi tretjini 19. stoletja (188,5%) znatno večja kot je znašalo poprečje za celotno Štajersko (129%) in precej večja od rasti prebivalstva na Kranjskem (124%), vendar bistveno manjša od rasti prebivalstva Angliji in Welsu (238%). Vzroke za rast vidi v zmanjšanju mortalitete, ki pa ni bila posledica

boljše medicinske oskrbe, temveč izboljšav v kmetijstvu in odsotnosti epidemij. S to razlago se je avtor priključil splošno uveljavljenim razlagam rasti evropskega prebivalstva po letu 1730, ki dodajajo še večjo skrb za otroke. Razprava o Štajerski se dotika tudi vprašanja nezakonskih otrok in povezuje stopnjo nezakonskih rojstev z agrarno strukturo oziroma agrarnim ekotipom. Če se navedene razprave ukvarjajo s problematiko, ki je po svoji naravi socialno zgodovinska in pri tem uporabljajo socialnozgodovinske metode, pa sta razpravi E. Maura (Prvi koraki k češkemu narodu) in J. Kalmarja (Spremembe v madžarski identiteti) pravzaprav kulturno zgodovinski ali mentalitetni študiji, ki glede na Heppnerjevo široko opredelitev socialne zgodovine v uvodu seveda sodita med ostale razprave, a bi prav tako ali celo bolj kot v prvi sodili v tretji sklop z naslovom Družbene spremembe na področju kulture (str. 251-299), kjer najdemo razprave O. Khavanove o učenjakih in znanstvenikih, E. Kowalske o šolskih reformah v Habsburški monarhiji in Ch. Pollerus o amaterskih in profesionalnih glasbenikih. Kakorkoli, prispevka Maura in Kalmarja poudarjata vlogo jezika in preteklosti ter nacionalizacije zgodovine pri oblikovanju nacionalne identitete, Maur pa si ob tem zastavi še po našem mnenju ključno vprašanje, koliko so učena zgodovinopisna dela sploh dosegla širše v glavnem kmečke sloje prebivalstva. Zares zadovoljivega odgovora na to vprašanje sicer ne more dati, vendar z analizo lokalnih kronik pokaže, da je bil interes za širše koncepte domovine in naroda manjši, kot je bilo zanimanje za ožje lokalno dogajanje. V drugem tematskem sklopu, ki nosi naslov Prebivalstvo – zgledi družbene spremembe (str. 137-247), najdemo tematsko precej različne tekste. W. Drobesch in A. Millo se posvečata novim socialnim skupinam, ki so dinamičirale gospodarstvo v monarhiji. A. Millo v razpravi z naslovom Ustvarjanje nove buržuazije v Trstu obravnava nastanek mednarodno aktivnega trgoveškega meščanstva v Trstu, zlasti judovske priseljence in njihovo integracijo v meščansko družbo ter poudarja bistveno vlogo verske tolerance, Drobesch pa v svojem prispevku (Značilne kariere industrialcev v času razsvetljenstva) identificira družbeno ozadje dinamičnih podjetnikov in sektorje, v katerih so delovali z ustanavljanjem manufaktur in tovarn. Ugotavlja, daje največ modenih proizvodnih obratov nastalo v Spodnji Avstriji in na Češkem. Tematsko podobna razprava je tudi prispevek O. Katsiard-Hering in M. Stassinopoulou o trgovskih mrežah Grkov v Habsburški monarhiji. R. Zedinger je ob zgledu Avstrijske Nizozemske analizirala kariere uradnikov v službi Habsburžanov, zlasti poklicni poti in družbeni uspešnosti Patricea-Françoisa de Nenyja. Jeana Christoph Bartensteina, Josph von Sonnenfelsa in Samuela von Brukenthala. Zanimivi sta zlasti uspešni kariere zadnjih dveh, saj je bi Sonnenfels spreobrnjen jud, Brukenthal pa protestant. Kariero grofa Kaunitza pa je predstavil F. Szabo. V drugem tematskem sklopu najdemo še razpravo I. Cermana o stanovski opoziciji terezijanskim in jožefinskim reformam, ki pa po svoji vsebini komaj sodi v naslovno tematiko.

Brez zadržkov smemo reči, da je delo, ki ga predstavljamo zbir zelo kvalitetnih, po svoji naravi v glavnem sintetičnih razprav, ki strnjeno in pregledno povzemajo stanje raziskav in ponujajo jasno podobo o Habsburški monarhiji v dolgem 18. stoletju in hkrati nakazujejo njen razvoj v 19. stoletju, ko je monarhija postala

eden od odločilnih političnih in kulturnih dejavnikov v Evropi. Ker so razprave napisane v angleščini ali francoščini s povzetki v francoščini ali angleščini, je jasno, da so namenjene bralcem-strokovnjakom s področji zahodno od Rena, ki, kot vemo, o srednji Evropi ne vedo prav veliko, kljub redkim izjemam, kot so J. Béranger, R. J. W. Evans, C. Ingrao, P. Judson, D. Beals, ali R. Kann. Vendar pa so razprave zanimive tudi za tiste zgodovinarje, ki živimo v nekdanji Habsburški monarhiji in o njej že iz lastnih izkušenj in poklicne nuje nekaj vemo. Pri tem pa se postavi nekoliko nelagodno vprašanje, ki ga ne bomo formulirali, saj bi utegnilo prizadeti kakšen zgodovinarski ego. Ob nedvomni kvaliteti posameznih razprav pa bi vendarle pripomnili, da delo spričo raznolikosti obravnavanih tem ne bi izgubilo nič od svojih odlik, če bi ga uredniki naslovili *Spremembe v Habsburški monarhiji* in izpustili pridevnik družbene, čeprav je seveda res, da so nenazadnje vse spremembe družbene spremembe, saj se nič, kar se v zgodovini spreminja, ne spreminja zunaj družbe ali brez vpliva nanjo.

Marko Štuhec